

ОГЛЯДИ АРХІВНИХ ФОНДІВ

УДК 930.253:[352:94](477.41)«1918»

Віталій Галатир

**ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ
МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В КИЇВСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ
У КВІТНІ–ГРУДНІ 1918 р.**

Проаналізовано документальний масив Держархіву Київської області, що розкриває процес формування та функціонування місцевих органів державної влади в Київській губернії у добу Гетьманату Павла Скоропадського.

Ключові слова: Державний архів Київської області, староста, Київська губернія, фонд, справа, Павло Скоропадський.

Останнім часом з'являється все більша необхідність поглибленого вивчення історії українського державотворення періоду 1917–1921 рр. Значну увагу дослідників у цьому контексті привертає Українська Держава гетьмана П. Скоропадського. Сьогодні, коли точиться багато дискусій щодо реформування місцевих органів влади, питання становлення владних інституцій на Київщині в квітні–грудні 1918 р. є досить актуальним. Незважаючи на різницю майже в століття, багато недоліків та проблем носять той самий характер у сучасну добу. Таким чином, вдосконалення структури та діяльності місцевих органів державної влади зумовлює інтерес до вивчення минулого досвіду у цій сфері.

Запорукою об'єктивного дослідження історичної проблеми є детальне вивчення її джерельної бази. Загалом архівні фонди є сукупністю документів, що відображають життя суспільства, мають історичне, наукове, соціальне, економічне, політичне, культурне значення, відкривають можливість для повного відтворення відповідного фрагмента минулого.

Характеристику джерел з історії української революції 1917–1921 рр., доби Гетьманату та документів Держархіву Київської області подавали Р. Пиріг¹, Г. Пугач та Л. Мільнер², Ю. Борщ³, В. Даниленко й Л. Максютя⁴ та ін. Проте проблематику місцевих органів державної влади в 1918 р. вони не розглядали, тому недослідженою залишається низка документів. У зв'язку з цим, метою статті є виявлення та аналіз документів Національного архівного фонду, що зберігаються в Держархіві Київської області й містять інформацію про становлення місцевої влади на Київщині у період Української Держави П. Скоропадського.

У Державному архіві Київської області близько 20 фондів містять документи, що відображають

різні етапи боротьби за українську державність у 1917–1921 рр. У фондах періоду Української Держави міститься резолюція Черкаської міської управи із засудженням перевороту і встановлення влади гетьмана; закони та розпорядження уряду гетьмана П. Скоропадського, зокрема, закони «Про статут Української державної варти», «Про вибори земських гласних», «Про організацію виборчих округів та комісій», «Про прийняття присяги службовцями канцелярії на вірність Українській державі»; накази Міністерства продовольчих справ про запровадження твердих цін на хліб; документи про формування кінних загонів, списки призовників на військову службу, а також документи Головної ради Галицько-Буковинського та Угорського куренів січових стрільців; меморандум товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка гетьману П. Скоропадському з вимогою затвердити українську мову як державну; листування з Київською міською управою про перейменування вулиць міста на честь видатних українських діячів та ін.⁵

Цікавий для нас документальний масив міститься у фондах: «Канцелярія Київського губернського старости Української Держави» (Р-2797), «Управління Київського повітового старости» (Р-2794), «Осведомительный отдел при Киевском градоначальнике» (Р-2793), «Київська повітова земська управа» (1239), «Київська губернська земська управа» (1240), «Переяславська повітова земська управа» (912), «Переяславська міська управа» (Р-534), «Радомишльська повітова земська управа» (917), «Таращанська повітова земська управа» (916). У справах цих фондів містяться списки службовців губернських та повітових управ, канцелярії губернського та повітового старости, чиновників канцелярії Київського губернського старости, службовців

губернського правління, канцелярій повітових старост, штатний розпис за 1918 р.⁶. Тут ми знаходимо повідомлення Міністерства внутрішніх справ про призначення І. Чарторижського губернським старостою Київщини та його рапорт про передавання службових справ⁷, призначення П. Андріанова губернським старостою та телеграма Васильківському повітовому старості про приїзд до Білої Церкви⁸, призначення губернським старостою В. Федоренка і звільнення його з цієї посади⁹, особові справи Бердичівського повітового старости М. Кузнецова¹⁰, Васильківського повітового старости В. Піроцького¹¹, новопризначеного Васильківського повітового старости Р. Кейхеля¹², Звенигородського повітового старости О. Ковалевського¹³, Канівського повітового старости І. Недашківського¹⁴, листування з міністерством внутрішніх справ про призначення М. Кириченка Канівським повітовим старостою¹⁵, листування з тимчасово виконуючим обов'язки Київського повітового старости М. Григор'євим про виконання службових обов'язків¹⁶, інформацію про призначення І. Волошинова, а пізніше – Д. Носенка Липовецьким повітовим старостою¹⁷, призначення В. Богданова на посаду Радомишльського повітового старости¹⁸, листування з Сквирським повітовим старостою про тимчасове виконання О. Ласкіним обов'язків Сквирського повітового старости, надання дозволу приїхати до Києва в службових справах¹⁹, призначення В. Дубинського Таращанським повітовим старостою і звільнення його з цієї посади²⁰, призначення В. Стейна Таращанським повітовим старостою²¹, призначення Г. Михайлова Уманським повітовим старостою²², призначення П. Корольова тимчасово виконуючим обов'язки Черкаського повітового старости та відмова міністерства внутрішніх справ в його затвердженні²³, особова справа Чигиринського повітового старости П. Серебрякова²⁴.

У розпорядженнях уряду й губернського старости та листуванні з приводу їх виконання знаходимо характеристику становища «соціально-громадського управління». Так, 17 травня Київський губернський староста, звертаючись до населення заявив, що в губернії знищувалось і захоплювалось приватне майно, продовжувалися безладдя, насилля, процвітала анархія. Староста «в такі страшні і тяжкі часи» просив усіх громадян забути про класові, національні, релігійні, політичні суперечки і допомагати органам влади на місцях побороти безлад, обіцяв докласти усіх зусиль для встановлення порядку і застосовувати крайні заходи для боротьби з насильством та анархією²⁵. І. Чарторижський констатував, що на

той момент на місцях не було створено такої системи владних органів, якій можна було б доручити виконання адміністративних обов'язків – в губернії панував безлад²⁶. У справі також міститься звернення новопризначеного губернського старости П. Андріанова до населення. Одразу після призначення на посаду він попередив службовців свого управління про необхідність чіткого дотримання законності, недопущення свавілля й правопорушень, виявлення максимальної уваги до потреб населення. Він радив завжди дотримуватися принципу: не населення існує для влади, а навпаки – влада існує для населення²⁷.

Із архівних документів про виділення та витрати кредиту на утримання губернського і повітових старост, штатного розпису службовців управлінь, відомостей на виплату зарплати службовцям канцелярії видно, що на витрату виділених коштів накладалися обмеження. Так, від заступника міністра внутрішніх справ М. Вороновича до Київського губернського старости надійшла телеграма, в якій йшлося про те, що з кредитів, призначених на організацію управлінь губернського і повітового старост він мав до затвердження кошторису використовувати щомісячно не більше 16500 крб.; на утримання губернського старости, його помічника, інспектора Державної варті, персонального складу канцелярії, на канцелярські, друкарські витрати та на утримання помешкання – не більше 2000 крб. На поїздки – не більше 5000 крб., 10000 крб. – для екстрених, особливих ситуацій. Відповідно на утримання повітового старости та його штату – не більше 5000 крб., друкарські, канцелярські витрати, утримання помешкання – не більше 1500 крб., на відрядження – не більше 1000 крб., для особливих випадків – 3000 крб. Губернський староста міг переводити кошти з одного рахунку на інший²⁸. Фінансове забезпечення інших управлінь викликало у губернського старости обурення. Так, у зверненні до міністра внутрішніх справ він заявив, що з майже однаковим складом службовців оплата праці столичного градоначальника і губернського очільника суттєво різнилася²⁹.

Як свідчать архівні документи, важким був процес становлення місцевої влади на повітовому рівні. Звертаючись до повітових старост, губернський староста вказував, щоб на початковому етапі становлення влади «усіх поголовно» попередніх урядовців на місцях не звільняти, а службовців, які підкорились новій владі та були здатні чесно працювати на користь Української Держави, залишати на посадах³⁰. Серед звернень губернського старости та пояснення мініс-

терства внутрішніх справ з окремих адміністративних питань знаходимо факти про поспішні призначення, низьку кваліфікацію, погану поінформованість частини старост. До прикладу Радомишльський повітовий староста просив Київського губернського старосту роз'яснити значення вислову «вжити заходи до урядових осіб у вигляді дисциплінарного стягнення», та які можна застосувати заходи, бо в розпорядженні їх перелік не був зазначений³¹.

Архівні документи свідчать про недостатню кількість службовців в управліннях повітових старост. 15 серпня Черкаський повітовий староста просив збільшити кількість помічників до двох осіб³². Також деякі повітові старости не відповідали визначеним діловим якостям. І. Чаргорижський нарікав на Васильківського повітового старосту через його захоплення спиртним, адміністративну необізнаність, бездіяльність у наведенні порядку в повіті, незаконні розпорядження про арешт службовців³³.

З окремих документів видно, що активним заходом для наведення порядку в Київській губернії було стягнення контрибуцій. Повітові старости зберігали вилучені кошти на власних депозитах. У справі «Повідомлення Сквирського повітового старости про накладення на селян контрибуції за революційні виступи та звіти й листування про витрати з цих грошей» бачимо, що Сквирський повітовий староста 23 вересня звітував, що за зберігання зброї і напад на особливі загони Державної варти з липня по вересень на села Кошляків, Почуйки, Селезнівка, Березни і Корнинську волость були накладені контрибуції в розмірі 233846 крб. Кошти зберігалися у Сквирському казначействі на депозиті старости та подекуди видавалися на розсуд старости сім'ям загиблих чинів держварти. А в акті зазначалось, що контрибуції стягувалися лише з сіл Березни і Селезнівка в розмірі 230 тис. крб.³⁴

У справах цих фондів наявні документи про становлення органів влади на волосному рівні, зокрема листування з повітовими старостами про персональний склад волосних управ³⁵. З них випливає, що гетьманська адміністрація ставила за мету створити у сільській місцевості лояльні до себе органи влади, тому намагалася контролювати особовий склад сільського керівництва. Так, Київський повітовий староста 29 травня 1918 р. звернувся до голів волосних управ з вимогою подати списки членів волосних та сільських управ, а також документацію з їх виборів із зазначенням, ким і коли вони затверджувалися³⁶.

У документах, що стосуються міських та земських управ, розкривається суть діяльності

місцевих органів самоврядування і їх боротьба за утвердження власних прав, процес ревізії народних управ, фінансові та майнові зловживання членів цих управ. Проте прослідковується і політична вмотивованість старост. Так, Київський губернський староста радив не зупинятися на дрібницях діяльності самоврядувань, а з'ясувати головні питання: фінансово-економічне становище, персональний склад, партійну приналежність, ділові якості службовців, виконання гласними даних перед виборами обіцянок тощо³⁷.

Згідно з протоколами засідань губернської ревізійної комісії з перевірки діяльності земських та міських управ, можна з'ясувати кількість розпущених органів самоврядування. Зокрема, через звинувачення в марнотратстві така доля спіткала Радомишльську, Звенигородську, Уманську міські управи³⁸. Збереглися скарги та постанови Черкаської повітової народної управи, протоколи, акти і документи Васильківської та Таращанської повітової ревізійної комісії³⁹. Таким чином, в Київській губернії згідно з аналізом документів, із 14 органів міського самоврядування – розпустили 7, а з 13 земств – розпустили 12⁴⁰. З архівних документів видно, що органи самоврядування масово зверталися до відповідного департаменту з проханням видати кошти на господарські, продовольчі та інші потреби. Звернення надсилали Липовецька, Радомишльська, Сквирська, Таращанська, Черкаська повітові земські управи на суми, що становили від 100 тис. до 1 млн. крб.⁴¹.

Документи згаданих фондів Державного архіву Київської області також відображають суспільно-політичну ситуацію на Київщині. Вони містять накази, телефонограми, донесення, резолюції, інформацію про становище на місцях, території селянських повстань, терористичну та партизансько-підпільну діяльність різних політичних сил, арешти, які проводила Державна варта⁴². До прикладу, губернський староста наголошував на можливості вільно формувати повстанські загони в районах Звенигородського і Таращанського повітів, боротьба з ними не приносила успіху, вони були добре знайомі з місцевістю, користувалися допомогою місцевого населення, втікали й продовжували діяльність в інших місцях⁴³. Ці документи дають нам можливість визначити мотивацію поведінки та простежити настрої населення.

У скаргах місцевих установ і організацій на незаконні дії адміністрації та їх розслідування проглядається соціально-економічна ситуація в регіоні. Зокрема, на місця надходили телеграми міністерства продовольчих справ про реквізицію у населення і в млинах зерна і борошна.

Київський губернський староста зазначав, що досить часто представники хлібного бюро стягували з населення хліб, необхідний йому, хлібні контори постійно були оточені спекулянтами. Вказані чинники породжували в населення думки про недоцільність та шкідливість хлібного бюро⁴⁴. Староста констатував, що адміністрація на місцях досі не усвідомила новий порядок заготівлі хліба, відтак вона давала дозвіл закуповувати муку та інші продовольчі продукти різним установам та особам, які не були членами хлібного бюро⁴⁵.

Отже, документи Державного архіву Київської області дають змогу у великій мірі з'ясувати питання становлення місцевих органів державної влади на Київщині означеного періоду. Їх використання та детальне вивчення уможливує дослідження особового складу губернських та повітових старост, процесу становлення влади на губернському, повітовому та волосному рівнях, матеріальних витрат управлінь старост, механізмів стягнення контрибуцій з населення, процесу ревізії та кількості розпущених органів самоврядування в Київській губернії, суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації в регіоні у квітні–грудні 1918 р.

¹ *Пиріг Р.* Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: сучасний археографічний сегмент // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки: матеріали Всеукр. наук. конф., 6–7 жовт. 2009 р. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 21–26.

² *Пугач Г. М., Мільнер Л. С.* Київський облдержархів // Архіви України. – 1973. – № 4. – С. 82–83.

³ *Борці Ю. В.* Київський облдержархів // Архіви України. – 1977. – № 1. – С. 74–76.

⁴ *Даниленко В. П., Максюта Л. Г.* Держаний архів Київської області: 1922–2002 рр. // Архіви України. – 2002. – № 1/3. – С. 199–204.

⁵ Архівні установи України: довідник. Т. 1: Державні архіви / Держкомархів України, УНДІАСД; редкол.: Г. В. Боряк (голова), І. Б. Матяш, Г. В. Папакін. – 2-е вид., доп. – Київ, 2005. – С. 296–297, 301.

⁶ Державний архів Київської області (далі – Держархів Київської обл.), ф. Р-2797, оп. 2. спр. 26, 35 арк.; спр. 27, 3 арк.; спр. 28, 71 арк.; спр. 29, 4 арк.

- ⁷ Там само, спр. 28, 2 арк.
⁸ Там само, спр. 29, 2 арк.
⁹ Там само, спр. 30, 6 арк.
¹⁰ Там само, спр. 31, 20 арк.
¹¹ Там само, спр. 34, 31 арк.
¹² Там само, спр. 35, 10 арк.
¹³ Там само, спр. 38, 12 арк.
¹⁴ Там само, спр. 41, 32 арк.
¹⁵ Там само, спр. 42, 5 арк.
¹⁶ Там само, спр. 44, 8 арк.
¹⁷ Там само, спр. 46, 3 арк.; спр. 47, 20 арк.
¹⁸ Там само, спр. 52, 8 арк.
¹⁹ Там само, спр. 55, 15 арк.
²⁰ Там само, спр. 67, 15 арк.
²¹ Там само, спр. 59, 29 арк.
²² Там само, спр. 62, 12 арк.
²³ Там само, спр. 64, 20 арк.
²⁴ Там само, спр. 58, 9 арк.
²⁵ Там само, ф. Р-2794, оп. 1, спр. 1, арк. 367.
²⁶ Там само, ф. Р-2797, оп. 1, спр. 1, арк. 367.
²⁷ Там само, спр. 2, арк. 94.
²⁸ Там само, спр. 110, арк. 29 зв.
²⁹ Там само, спр. 109, арк. 4.
³⁰ Там само, спр. 1, арк. 30.
³¹ Там само, спр. 6, арк. 24.
³² Там само, спр. 72, арк. 1–8; оп. 2, спр. 34, арк. 5–8.
³³ Там само, спр. 26, арк. 48.
³⁴ Там само, ф. Р-2794, оп. 1, спр. 29, арк. 13.
³⁵ Там само, спр. 187, 65 арк.
³⁶ Там само, спр. 80, арк. 1-1 зв., 13-13 зв.
³⁷ Там само, спр. 10, арк. 25.
³⁸ Там само, ф. Р-2797, оп. 2, спр. 16, арк. 57; спр. 20, арк. 13, 14.
³⁹ Там само, оп. 1. спр. 204, 93 арк.; спр. 248, 58 арк.; спр. 250, 70 арк.
⁴⁰ *Галатир В. В.* Формування та функціонування місцевих органів державної влади в Правобережній Україні у період Гетьманату П. Скоропадського: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 107.
⁴¹ Держархів Київської обл., ф. Р-2797, оп. 1, спр. 198, арк. 55; спр. 199, арк. 23; спр. 200, арк. 36; спр. 202, арк. 158; спр. 204, арк. 89.
⁴² Там само, ф. Р-2793, оп. 2, спр. 551, арк. 8.
⁴³ Там само, ф. Р-2797, оп. 2, спр. 61, арк. 6–7.
⁴⁴ Там само, оп. 1, спр. 100, арк. 105 зв.
⁴⁵ Там само, ф. Р-2794, оп. 1, спр. 1, арк. 303.

Проанализирован документальный массив Госархива Киевской области, который раскрывает процесс формирования и функционирования местных органов государственной власти в Киевской губернии во время Гетьманата Павла Скоропадского.

Ключевые слова: Государственный архив Киевской области, староста, Киевская губерния, фонд, дело, Павел Скоропадский.

The author analyzes the documentary array of the State Archives of Kyivan Region, which exposes the process of forming and functioning of local state authorities in Kyivan Province in the time of the Get'manate of Pavlo Skoropadskyi.

Key words: the State Archives of Kyivan Region, a headman, Kyivan Province, a holding, an archival case, Pavlo Skoropadskyi.